

‘Echte Schokkers komen van de Skok’

door Willem van Halem

Schokbeton. Een naam en een begrip. In Nederland, in de hele wereld en al helemaal in Kampen. Werken bij ‘de Skok’ was in de 36 jaar dat het bedrijf in Kampen was gevestigd een vanzelfsprekendheid bij duizenden Kampenaren. En onmiskenbaar heeft dit bedrijf zijn stempel gezet op de economische ontwikkeling van de stad.

Van de duizenden werknemers die de poorten van Schokbeton in de loop der jaren zijn binnen gegaan zijn er inmiddels velen overleden. En daarmee lijkt ook de herinnering aan één van de grootste bedrijven die Kampen ooit gekend heeft in de vergetelheid te raken. Dat was één van de redenen voor de redactie om ruimte te bieden aan een verhaal over ‘de Skok’. Voor alle duidelijkheid: het onderstaande beoogt geen wetenschappelijke analyse of een sociologisch essay te zijn. Eerder een poging om herinneringen vast te houden.

Voor het onderstaande voerden we ook een gesprek met enige oud-werknemers: Jaap Reker (1933), Jan Willem Neijmeijer (1940) en Albert van Dam (1938). Zij komen hierna ook aan het woord.

Het begin

Kampen 1946. De oorlog is voorbij en de mof is vertrokken. Afgezien van een enkele bom in Brunnepe, een opgeblazen brug en wat te vervangen panden aan de De la Sablonièrekade is de bebouwing van de stad er nog redelijk vanaf gekomen. Van een echte wederopbouw, zoals in het Westen van het land is hier geen sprake. Om de hoek is echter wel behoefte aan nieuwbouw. In december 1940 werd het laatste sluitgat in de Noordoostpolderdijk bij Schokkerhaven zonder al te veel ceremonieel afgesloten. Daarmee kon een begin worden gemaakt met het afmalen van het water. Op 9 september 1942 bereikte dat het beoogde laagste peil in de polderwaarden en kon het Nederlands Onderduikers Paradijs in cultuur worden gebracht. Door de oorlogsomstandigheden kwam er praktisch niets van de uitgifte van land aan boeren. Wel na de oorlog, in 1946. Er werd een uitgifteplan opgesteld voor boerderijen van 12, 18, 24, 36 en 48 hectare. Een kavel bedroeg 24 hectare. In het uitgifteplan was bepaald dat iedere pachter op

zijn eigen land zou moeten wonen, vlak bij de openbare weg. Dit gold eveneens voor de landarbeiders die in vaste dienst waren.

Voor de schuren bij boerderijen van minder dan 24 hectare werd aanvankelijk vastgehouden aan de traditionele bouwwijze waarmee ervaring was opgedaan in de Wieringermeer. Dat bleek toch te duur. Voor de grotere boerderijen was behoefte aan snelle bouw, prefabricage, montage op de bouwplaats met hoge eisen aan maatvastheid, kwaliteit en afwerking. Aan die voorwaarden kon één fabriek voldoen: NV Schokbeton in Kampen.

We gaan terug naar het jaar 1932. In een schuur in de nabijheid van Sliebrecht/Zwijndrecht doen twee mannen, M.E. Leeuwrik (1900-1980) en G. Lieve (1888-1944) een levensvatbare uitvinding: schokbeton. Helaas was de wereld en dus ook Nederland op dat moment nog niet rijp voor een grootschalige uitrol van dit nieuwe procedé. In oktober 1929 was aan de beurs van New York een gigantische financiële crisis losgebarsten, die praktisch de hele westerse wereld met zich mee zoog. Zo ook Nederland. Honderdduizenden mannen verloren hun baan, ook in Kampen. De 'armenzorg' moest door het stadsbestuur worden overgenomen, omdat dit de kerk boven haar macht ging. In 1932 werd het Burgerlijk Armbestuur opgeheven. Haar taak werd overgenomen door burgemeester en wethouders.

Al deze (inter)nationale ontwikkelingen beletten Leeuwrik en Lieve niet om hun ontdekte procedé verder te ontwikkelen. In 1932 werd de NV Schokbeton opgericht en op 4 juli 1935 kreeg laatstgenoemde octrooi op betonverdichting door middel van schokken.

Beton

Maar eerst iets over beton. Beton is al een zeer oud product, want in de omgeving van de stad Ur in Klein-Azië zijn sporen gevonden van huizen, waarvan de muren waren voorzien van een mengsel van zand en steengruis, gemengd met leem en water. De Romeinen vervingen het leem, dat als nadeel had dat het door uitdroging zacht werd, door puzzolaanaarde en gebruikten kalk als kitmiddel in het mengsel van zand en steengruis. Kalkbeton deed zijn intrede, later gevolgd door cementbeton (door de toepassing van mergel), dat een nog grotere sterkte bereikte.

Door het toepassen van beton kon men nu makkelijker bouwelementen produceren. Het moeizaam delven en behouwen van natuursteen zou hiermee overbodig worden. Met het toepassen van deze methode ontstonden er tal van mogelijkheden voor architecten, constructeurs en bouwers. Er ontstond een vrijheid van vormgeving.

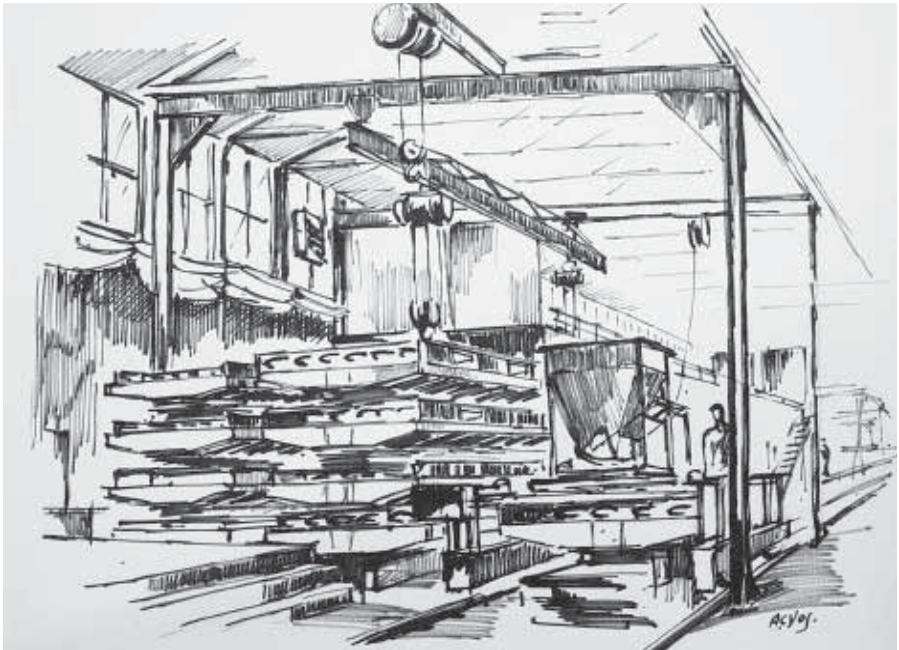
De meest frappante ontwikkeling van het beton was de uitvinding van het gewapend beton (1867, Joseph Monier). Net als gesteente heeft beton het bezwaar geen trekkrachten te kunnen opnemen. Door ijzeren staven mee in te storten kan men op de plaatsen waar trekkrachten zullen optreden een 'wapening' tegen trek aanbrengen. Alleen constructeurs met veel kennis en ervaring waren in staat deze berekeningen uit te voeren. Later deden andere toepassingen hun intrede. Ik noem hier slechts de termen 'voorbe-spannen beton' en 'kabelvoorspanning ter onderscheiding van snarenvoorspanning'. Het zou te ver gaan om dit hier in detail te bespreken¹, zeker voor een leek als schrijver dezes. Dat geldt eveneens als het gaat om het procedé van verdichting. Dit laatste kan plaats vinden door te trillen, te centrifugeren of te schokken. De eerste twee methodes laten we hier onbesproken. Het gaat hier immers om 'ons' schokbeton. Het principe van het schokken is verdichting zonder ontmenging, te vergelijken met een zak suiker die door enkele keren op de tafel te stoten inklinkt.

In de praktijk vraagt dit om grote vakbekwaamheid. De specie is voor de verwerking stug en wordt door het schokken vloeibaar. Dat schokken vindt plaats door tafels waarop met specie gevulde mallen zijn vastgeklemd 250 tot 350 keer per minuut over enkele millimeters geleidelijk op te heffen en ineens te laten vallen, zodat de tafels met een klap op hun fundament stoten. Aangezien het schokken zuiver verticaal plaats vindt kan de specie niet ontmen-gen. Zij wordt uitsluitend vast ineengedreven.

Waarom Kampen?

Nu we (enigszins) weten hoe het fabricageproces eruit ziet en we in ogen-schouw nemen dat er anno 1946 grote behoefte bestond aan snelle en kwa-litatief goede bouw van woningen, schuren en andere utiliteitsgebouwen dringt de vraag op: waarom Kampen? En bijvoorbeeld niet Meppel, Zwolle of een andere plaats in Noord-Nederland.

Daarover bestaan verschillende theorieën. Mogelijk was het de vooruit-zieende blik van de ondernemers in Zwijndrecht, die kansen zagen liggen in de te ontwikkelen Noordoostpolder. De verbinding aan het water (aanvoer van grondstoffen, afvoer van producten), de ligging ten opzichte van de wingebieden van de grondstoffen was gunstig. Ook het arbeidspotentieel zal een rol gespeeld hebben. De betonindustrie verlangde buiten de staf en de tekenafdeling geen geschoold personeel. Het was voldoende te weten dat de Kamper arbeiders gewend waren aan hun werk in de landbouw en de emaille-industrie. Bovendien was de (huis)sigarenindustrie op zijn retour.

A.C. Vos. Impressie van de Schokbetonfabriek.(Vilt)stift op papier. 38 x 50 cm. Jaren vijftig of zestig.
Collectie Frans Walkate Archief.

‘Immers de bevolking is werkwilleg en rustig van aard, terwijl de aanwas ook in de toekomst een voldoende arbeidsreservoir garandeert.’² Ongetwijfeld zal ook de actieve houding van de zakelijk ingestelde burgemeester H.M. Oldenhof een rol hebben gespeeld. Albert van Dam heeft nog een andere theorie. ‘Na de oorlog zou de overheid in haar maag hebben gezeten met mensen die in oorlogstijd tegen de Duitsers hebben aangeschurkt. Niet zozeer NSB’ers, maar wel mensen die je van medewerking aan de moffen kunt betichten. Die mensen werden met de nek aangekeken en kwamen moeilijk aan de bak. Voor de overheid was er alles aan gelegen om die aan het werk te helpen. Ik heb er bij Schokbeton wel eens naar gevraagd, maar niemand kon eigenlijk een werknemer aanwijzen die in dit plaatje paste.’

Een andere, niet minder interessante visie put ik uit de rubriek van wijlen Hans Wiersma ‘Vroeger, weet-je-wel ...’ van 24 augustus 1989.³ Wiersma verhaalt hier van een contact dat hij had met de toen 91-jarige heer B.H.J. Eenschoten (uit de Boven Nieuwstraat) van de gelijknamige firma. De familie Eenschoten had in de eerste oorlogsjaren een belangrijk contact met

Leeuwrik, directeur van de NV Schokbeton in Zwijndrecht. Leeuwrik zat in het begin van de oorlogsjaren in grote moeilijkheden. Hij was ondergedoken en kon zich zonder persoonsbewijs nergens in het openbaar presenteren. De broer van Eenschoten, G. Eenschoten, die Leeuwrik had leren kennen bij de bouw van de IJsselbrug te Deventer, was bereid zijn identiteit in te wisselen met die van Leeuwrik. Hij zou dan zijn persoonsbewijs als ‘verloren’ opgeven en een nieuw exemplaar aanvragen. Het leeftijdsverschil was echter te groot voor een geloofwaardige verwisseling, waarop B.H.J. Eenschoten bereid was zijn medewerking te verlenen. Na deze eerste contacten volgde een tweede. Leeuwrik was door zijn status als onderduiker niet in staat om dingen te ondernemen met het oog op uitbreiding van zijn bedrijf, Schokbeton in Zwijndrecht. De heren Eenschoten boden uitkomst. Op naam van de fa. A. Eenschoten werden proefboringen verricht op een terrein dat door het gemeentebestuur bestemd was als industrieterrein voor mogelijke vestiging van een nieuw bedrijf. Dat was nog niet op de Greente, maar aan de overzijde van de IJssel, wellicht ter hoogte van Seveningen. De toenmalige (‘foute’) heer A.E. Roest van Limburg, directeur gemeentewerken en een elf maanden burgemeester van Kampen, verleende voluit medewerking. De heer G. Eenschoten kwam in 1955 terug als directeur van de steenfabriek (Ipro-keien).

Ontwikkeling van het bedrijf

Op 26 juli 1947 was het dan zover: de ‘Schokhal’ van de NV Schokbeton werd officieel in gebruik genomen. Daarbij schepte burgemeester Oldenhof specie in de daarvoor gemaakte mal. Met zijn terrein van twintig hectare was Schokbeton de grootste betonfabriek in Europa. En stond aan het begin van gouden jaren. Er stond een hypermoderne betonfabriek (ontwerp van ir. D. Roosenburg uit Den Haag), er werkten in het begin driehonderd arbeiders, Schokbeton had de beschikking over een eigen haven en een eigen verharde weg van vijfhonderd meter lengte, aangelegd met betonplaten die door de Duitsers bij de capitulatie waren achtergelaten.

Zoals hierboven al aangehaald baarde het de Directie van de Wieringermeer grote zorgen dat er in de Noordoostpolder niet snel genoeg gebouwd kon worden. Het alternatief lag om de hoek: bij NV Schokbeton in Kampen. Dat bleek aan de eisen te voldoen. Schokbeton introduceerde namelijk een nieuw fenomeen in de boerderijbouw: geprefabriceerde betonelementen. In de periode 1949-1958 leverde Schokbeton maar liefst 978 montageschuren af. Dat gebeurde in drie series van respectievelijk 171, 417 en 390 exem-

Eén van de bijna duizend boerderijschuren die Schokbeton in de Noordoostpolder plaatste, grotendeels bestaande uit prefabonderdelen, waardoor ze in korte tijd konden worden gebouwd. Begin jaren vijftig. Foto: collectie Frans Walkate Archief.

plaren. De series verschilden van elkaar in gevelplaten en dakhelling. Meer dan 90 procent van de kavels van 24 hectare of groter werden voorzien van een schokbetonnen schuur. Het lukte om een schuur, inclusief fundering en volledige afwerking, in zes weken neer te zetten. Voor de montageschuren waren 37 verschillende plattegronden beschikbaar, afhankelijk van de bedrijfsgrootte. Het monteren van de schokbetonnen schuren werd uitgevoerd door haar dochteronderneming de NV Altro (later NV Tramos). De rechthoekige schuren met gelamineerde spanten en gevels van geprefabriceerde schokbetonplaten zijn gebouwd in de periode 1949-1958 en zijn nog steeds bepalend voor het beeld van de Noordoostpolder. Van deze schokbetonnen schuren zijn er in de polder zoals gezegd 978 gebouwd op een totaal van 1.799 agrarische bedrijven, waarvan 1.577 landbouwbedrijven. Het werken met geprefabriceerde elementen leverde tal van voordelen op. Naast de relatief lage kosten behoefden de elementen alleen maar aan elkaar bevestigd te worden. Met zeven man en een hijskraan duurde het maar twee dagen voordat de schuur er stond.

Gelukkig kon Schokbeton meer dan alleen schuren bouwen. Er zijn groter en moeilijker prefabconstructies te noemen. Wat te denken van vijfhonderd etagewoningen in Overschie (Rotterdam), de Amercentrale (Geertruidenberg) en de IJsselcentrale te Harculo. Dit zijn nog maar enkele voorbeelden in Nederland. In een fraai uitgevoerd fotoboek dat Schokbeton ooit uitgaf treffen we imposante kantoorgebouwen, gevangenissen, woningen, fabrieken van Duitsland tot de VS en van Japan tot Canada.

Dat leidde tot hoog bezoek, ook in Kampen. In april 1949 bracht de minister van Wederopbouw en Volkshuisvesting mr. J. in 't Veld in gezelschap van de secretaris-generaal van zijn departement ir. H.W. Mouton en de directeur-generaal der Centrale Directie van de Wederopbouw en Volkshuisvesting dr.ir. Z.Y. van der Meer een bezoek aan de schokbetonfabrieken, prins Bernhard heeft hier ook voetstappen liggen en zelfs een delegatie uit Goudkust (Afrika) kwam zich oriënteren op mogelijke opdrachten.

Louis den Boer (1931) heeft tot zijn 55ste gewerkt, waarvan 35 jaar bij NV Altro, later Tramos NV, het bedrijf dat verantwoordelijk was voor transport en montage van tal van bouwwerken van Schokbeton. Toen hij 55 jaar was, was het over en uit. De spanning van het werken met tonnen wegende elementen eiste uiteindelijk zijn tol. Prachtig werk, dat wel, maar de druk, de lange werkdagen en de steeds terugkerende spanning en verantwoordelijkheid werden te veel. Den Boer, afkomstig uit 's-Gravendeel kwam terecht bij Schokbeton. Het transport werd in de beginjaren verzorgd door particuliere bedrijven uit Kampen en omstreken.

Werknemers van NV Altro, het transportbedrijf van Schokbeton. Jaren vijftig. In het midden Louis den Boer. Collectie: L. den Boer.

Later richtte Schokbeton zelf een bedrijf op dat het transport en de montage zou gaan verzorgen, NV Altro genaamd. Daar kwam Louis den Boer te werken, eerst in de garage voor het onderhoud, later mocht hij zelf de weg op. 'Vijf jaar heb ik gewerkt met GMC's, dat waren Amerikaanse vrachtwagens. Pracht van een wagen was dat.' In die tijd kwamen ook de zogenaamde zaklaadbakken (diepladers) in beeld, die zo laag op de weg lagen dat ze

schuin opstaande platen onder de viaducten konden vervoeren. Later kwamen de vrachtwagens waarop ook een kraan was gemonteerd. Daarmee won men aan flexibiliteit, want de chauffeurs waren nu niet meer afhankelijk van kranen, die op een bouwterrein aanwezig moesten zijn. Veel werk ging zitten in het plaatsen van transformatorhuisjes: van de Noordoostpolder tot Twente en van Utrecht tot in Duitsland toe. '25 jaar heb ik die huisjes geplaatst, op een fundering van 1.20 bij 1.50 meter. Boerderijen plaatsten we ook: met zes man plaatsten we in twee dagen een complete schuur.' De Boer kwam met zijn vrachtwagen door heel Nederland, want Schokbeton leverde overal: hangars op Schiphol, bouwwerken in Zuid Limburg en Duitsland. De transporttak van Schokbeton bestond op een gegeven moment uit meer dan twintig vrachtwagens. Er werd ook nog wel eens de hand gelicht met de veiligheid. Als bijvoorbeeld de staalstrippen om te takelen niet te vertrouwen waren weigerde De Boer ze te gebruiken. En dat werd hem niet in dank afgenomen. 'Ik heb het geweldig naar mijn zin gehad, veel kilometers gemaakt, veel gezien ook. Schokbeton heb ik altijd een gezellig bedrijf gevonden. Totdat altijd maar werken, werken, werken zijn tol begon te eisen en de spanning te veel werd en ik noodgedwongen moest stoppen.'

Groenland

Begin jaren vijftig krijgt Schokbeton een grote order voor prefabgebouwen op het militaire vliegveld Bluie West One in Narsarsuaq, Zuid-Groenland en neemt Ab Geelhoed in dienst. Geelhoed vertrekt in maart 1954 naar Narsarsuaq en zal het traject Nederland-Groenland nog vele malen per boot of vliegtuig afleggen. In juli 1957 moet in Narsarsuaq het vrachtschip Seton Hall Victory geladen worden met betonelementen voor drie gebouwen, die daar nog in opslag liggen. De elementen moeten naar Kangerlussuaq (in het Deens: Søndre Strømfjord) en wel naar Bluie West Eight (BW-8) aan de westkust van Groenland. De basis Bluie West One wordt gesloten. Om het transport, lossen van de schepen, opslag van de materialen en de montage van de gebouwen probleemloos te laten verlopen, verlangt het US Corps of Engineers van Schokbeton een geautoriseerde vertegenwoordiger ter plaatse. Dat wordt Geelhoed. Hij werkt daarbij samen met het US Corps of Engineers, de US Army, de NAC (North Atlantic Constructors) en DAC (Danish Arctic Contractors) en hij zorgt voor het contact met Nederland. Werken op Groenland is niet probleemloos. De mens is hier ondergeschikt aan de natuur. Het is ook een mannenmaatschappij, met alle tekortkomingen

van dien. Regel is een contract voor acht maanden, zeven dagen per week en tien uur per dag. En voor de Amerikanen geldt ook nog dat zij geen contact mogen hebben met de plaatselijke bevolking. De eenzaamheid is te voelen en daar helpen gokmachines, pin-ups en whisky niet tegen. Om de eenzaamheid te doden pakt Geelhoed zijn jeugdhobby weer op: de natuur in. Kodachrome is juist op de markt gebracht en hij maakt daarmee kleurendia's van bloemen en van het Groenlandse landschap.

Geelhoed gaat mee met de inspectievaartuigen Teisten en Temen van de Deense Koninklijke Marine en maakt onderweg tekeningen van kustlandschappen. Ook vaart hij een keer vanuit Kangerlussuaq naar Maniitsoq (in het Deens: Sukkertoppen) mee met drie Groenlandse bemanningsleden, die de post komen halen op de Amerikaanse basis. Bij aankomst in Maniitsoq worden zij aan de kade begroet door een politiemann. 'Waar komen jullie vandaan? Van BW8. Van de Amerikanen? Dan mogen jullie niet aan wal want er is daar influenza uitgebroken.' Zij moeten met het motorbootje van de kade af, voor anker en in quarantaine. De volgende ochtend staat de dokter op de kade: 'Ik heb voor jullie op die rots daar een doos met voedsel neergezet met wat rendier vlees en een jachtgeweer met patronen. Het ga je goed, tot over een week'. Geelhoed gaat met drie Groenlanders met wie hij geen woord kan wisselen, de fjorden in.⁴

Beton, schokbeton of niet: het wordt bedacht, berekend, gemaakt en getransporteerd door mensen. De fabriek werd voortdurend uitgebreid en telde in de hoogtijdagen rond de twaalfhonderd werknemers. Aanvankelijk was het kantoor gehuisvest in het pand Burgwal 86. In april 1948 betrok men het gloednieuwe onderkomen aan de Greente. Het pand aan de Burgwal werd in gebruik genomen als School voor Bijzonder Lager Onderwijs en later als onderkomen voor Centrum voor Kunstzinnige Vorming 't Speelwerk.

In de loop der jaren werden vestigingen geopend in Elburg, Dodewaard, Capelle aan de IJssel en Vianen. In de jaren tachtig was Kampen de grootste vestiging. In Düsseldorf had Schokbeton Kampen een verkoopkantoor. De wederopbouw van Duitsland vroeg veel (hoge) gebouwen. Vooral in de stad Düsseldorf zijn nog veel hoge gebouwen te zien die gemonteerd zijn door medewerkers van Schokbeton-Kampen.

Het personeelsverloop was in de jaren vijftig onstuimig. Er werd begonnen met driehonderd arbeiders in 1947, eind oktober 1950 trad de duizendste werknemer in dienst. In 1955 had het bedrijf 888 werknemers en was daar-

mee de grootste werkgever van de gemeente Kampen. Het 'kernpersoneel', voornamelijk tekenaars, calculators en constructeurs, kwam uit Zwijndrecht. In de zomer van 1955 werd in een aparte fabriek de fabricage van Iprokeien, straatstenen, in gebruik genomen. Het profiel had de vorm van een hoofdletter I, waarvan de 'schreven' bij het neervlijen in elkaar grepen. Helaas, deze vinding was geen lang leven beschoren. Na zeven jaar werd de fabriek gesloten en stonden er 120 werknemers op de keien (sic!).

Vrije zaterdag

Eind 1963 kwam Schokbeton Kampen landelijk in het nieuws. Niet vanwege de productie of (weer) een buitenlandse opdracht, maar vanwege overwerken op zaterdag. De woningbouw zat in het slop. Het woningtekort was in 1962 met maar liefst vierduizend toegenomen en die achterstand was in 1963 niet ingelopen. Integendeel. De toenmalige minister van Volkshuisvesting zag zich voor de moeilijke taak geplaatst om hier een einde aan te maken.

De directie van Schokbeton Kampen wilde aan de prangende vraag om bouw materiaal te leveren graag voldoen en verzocht het personeel om op vrijwillige basis over te werken op zaterdagmorgen. Op deze manier kon een achterstand in leveranties worden weggewerkt. Dat betekende voor de werknemers extra inkomsten: 5 gulden per uur of 25 gulden voor een hele morgen. De Ondernemingsraad stemde hiermee in, zoals blijkt uit de notulen van de Kernvergaderingen van 7, 14 en 24 oktober. Een peiling onder het personeel leverde 90 procent aan positieve reacties op. Daarop ging ook een vertegenwoordiger van de Algemene Bedrijfsgroepen Centrale (ABC) akkoord. Het voornemen van de directie was in overeenstemming met de CAO Betonwarenindustrie. De arbeidsinspectie gaf vervolgens ook groen licht. Werd hiermee de aanval ingezet op één van de hoogtepunten van de arbeidersbeweging, namelijk de instelling van de vrije zaterdag die net drie jaar geleden was ingevoerd? In feite ging het om een derde van het personeel (ruim honderd man) dat kon overwerken en bovendien ging het slechts om zeven zaterdagen. De Kamper correspondent Jan Keuter kreeg hier op de één of andere manier lucht van en publiceerde erover in het *Vrije Volk*. Ook van het feit dat drie andere vakorganisaties, de Nederlandse Christelijke Bouwbond, de Katholieke Bouwbedrijfsbond St. Jozef en de Algemene Bouwbedrijfsbond de ABC niet representatief achtten. Andere kranten namen dit bericht over. Zelfs de *Telegraaf* en de NTS (de toenmalige NOS) vonden dit landelijk nieuws. Op 11 november riepen de bonden hun leden naar zaal

Concordia aan de IJsselkade om deze kwestie te bespreken. Over de vrije zaterdag werd niet gesproken, wel over het feit of de ABC representatief kon worden geacht voor de werknemers. Niet dus, waarop de hoofdbesturen opdracht kregen de problemen tot een goed einde te brengen. Want die extra inkomsten wilde niemand missen.

Retrospectief

Jaap Reker, Jan Willem Neijmeijer en Albert van Dam kijken over het algemeen met genoegen terug op hun periode bij Schokbeton. Jan Willem Neijmeijer werkte van 1965 tot 1983 bij Schokbeton. Hij begon als manusje-van-alles, deed administratief werk op tal van afdelingen. Hij was postjongen, loonadministrateur, medewerker bevoorradings- en crediteurenadministratie, chef en magazijnbediende. Later ook inkoper, omdat hij verstand had van materialen. Totdat hij op een gegeven moment naar de kantine werd verplaatst. 'Ja, dat vond ik wel een degradatie. Het voelde alsof ik naar beneden was getrapt', vertelt hij achteraf. In zijn functie bij de loonadministratie moest hij wekelijks contant geld ophalen bij de Sallandsche Bank in de Oudestraat. 'Liep je daar met tienduizenden guldens over straat, vijftig tot tachtigduizend gulden! Dat gebeurde in een busje van Plender. Die was nergens bang voor en je praatte er gewoon over met iedereen in je omgeving.' Weer op kantoor aangekomen werd de zak omgekeerd op een grote tafel en werden de tientjes, rijksdaalders, guldens en centen verdeeld over de loonzakjes. 'Dat moest kloppen. Eens hadden we 75 centen over, werd alles teruggegooid en opnieuw geteld en verdeeld.' Overwerk werd extra uitbetaald, maar er waren slimmeriken tussen die dat extra geld uit hun loonzakje haalden. Konden ze, zonder dat moeder de vrouw het door had, een extra borreltje pakken bij 'Boertien' aan de Noordweg. En de medewerkers waren furieus tegen het uitbetalen per bank (giraal dus). De vrouw des huizes kon nu helemaal zien wat er werkelijk verdiend werd!!

Albert van Dam stond aan het begin van zijn carrière, toen hij bij Schokbeton werkte (van 1966 tot 1975). Schokbeton liet ook woningen bouwen voor haar stafpersoneel in IJsselmuiden. (En voor fabriekspersoneel in Grafhorst, verschil moest er toen zijn). Personeel werd gelokt naar het Magnoliaplein in IJsselmuiden. Albert van Dam kreeg nummer 13 toegewezen. Eerst was hij als administratief medewerker werkzaam, later als eerste medewerker van de procuratiehouder. Hij vertrok om te gaan werken als bedrijfscontroller bij VANEG (betonfabriek) te Hasselt. De periode bij Schok-

beton is voor hem leerzaam geweest. Ook heeft hij goede herinneringen aan het controleren van de administratie op het kantoor in Düsseldorf.

Jaap Reker heeft dit dienstverband ruim overtroffen, zoals hij lachend opmerkt. Van 1950 tot 1992 heeft hij zijn beste krachten gegeven aan het bedrijf Schokbeton, waarvan de eerste negen jaar in Kampen. Begonnen als ‘krullenjongen’, later opgeklimmen tot bedrijfsleider en na een speciale opleiding tot sociaal begeleider en arbeidsanalist. ‘Schokbeton was beslist geen slechte werkgever. Er zijn miljoenen gestoken in sociale begeleidingsregelingen. Werknemers die na vijftien jaar nog beneden het bij Schokbeton verdiende salaris zaten hebben dat altijd aangevuld gekregen.’ Dat Schokbeton een goede werkgever was moge alleen al blijken uit het feit dat er zoveel jubilea zijn gevierd in de 36 jaar dat het bedrijf in Kampen was gevestigd.

Onderscheid was er wel binnen het bedrijf. Als er een opdracht binnenkwam ging die eerst naar de tekenaars, dan naar de afdeling calculatie en op het constructiebedrijf werd het allemaal uitgewerkt. Vervolgens kwamen de modelmakers aan de beurt en daarna de productieafdeling. Daarbij had je de ‘natte ploeg’ (het lossen van cement) en werknemers die niets anders deden dan - handmatig - de specie in de mallen scheppen en dit vervolgens nauwkeurig aanbrachten (‘Dat waren de echte Schokkers! Dag in dag uit alleen maar dat zware werk doen, ongelooflijk!’). Tenslotte ging het naar een afdeling waar het kon uitharden, dan de opslag en tenslotte het transport. ‘De kern van het bedrijf lag in feite op de tekentafel. Als daar iets fout werd gedaan had het consequenties voor het hele proces’. En wat te denken van de modelmakers. ‘Die moesten in feite steeds “contra-denken”, dus in spiegelbeeld. Maakten die een fout, dan was al het werk voor niets geweest.’

Om de kwaliteit en de doorstroming van personeel in goede banen te leiden richtte Schokbeton in 1956 een eigen bedrijfsschool op. ‘Kampen werd naast een stad die bekend was om zijn sigaren- en pannemakers nu ook de stad die in de bouw bekend werd om zijn ijzervlechters. De meesten hiervan hebben hun opleiding genoten in de vlechterij van Schokbeton. Vele honderden hebben er in die jaren hun basis gelegd als ijzervlechter. Voor de leidinggevenden van het bedrijf moet het niet altijd plezierig zijn geweest om te moeten zien hoe jongelui, nadat zij zich de basisvaardigheden hadden eigengemaakt, vertrokken naar de bouw. (Wij noemden dit toen: “As ie met un tange overweg kun, dan gouw de bouw in.”) Misschien een schrale troost voor diegenen die de opleidingen toen verzorgden, feit is

Albert van Dam, Jaap Reker en Jan Willem Neijmeijer (v.l.n.r.), oud-werknemers van Schokbeton. 2013.
Foto: Herman Harder.

wel dat vlechters uit Kampen, die gewerkt hadden op “de Skok”, heel goed stonden aangeschreven bij landelijk opererende grote en kleinere vlechtbedrijven. Zo herinner ik mij nog uit eind jaren zestig dat het toen grootste vlechtbedrijf van Nederland, de firma Diepstraten (groot geworden door in de oorlog bunkers te bouwen voor de Duitse bezetter) vrijwel wekelijks adverteerde met de vraag naar ijzervlechters, waarbij de voorkeur uit ging naar mensen uit Kampen, die hun opleiding hadden genoten bij Schokbeton’, schrijft de Kamper ijzervlechter Co Wijna op zijn website. Kampenaren zijn niet alleen ‘werkwillig en rustig’ van aard, maar vooral ook gezellig. Tenminste dat lezen we af aan een berichtje in het *Kamper Nieuwsblad* van 14 november 1946, amper vier maanden na de opening van de fabriek: er werd een personeelsvereniging opgericht. Vijf maanden later werd er al in de Stadsgehoorzaal een bonte avond gehouden, er werden voetbalwedstrijden georganiseerd (‘Bij wedstrijden tegen Berk stonden er wel duizend man langs de lijn’). Hoogtepunt was ongetwijfeld het jaarlijkse uitstapje. Twintig bussen voor in totaal zo’n duizend man waren er nodig

om alle deelnemers te vervoeren. Een logistieke operatie van jewelste, compleet met uitgebreide verkenningen (vind maar een uitspanning die de dorst van duizend kelen kan lessen), een dokter (dr. Jacobze) en politie-escorte.

De hoogtijdagen houden aan tot begin jaren zeventig. Afgaande op de berichten in het *Kamper Nieuwsblad* wordt er in 1972 verlies geleden door onderbezetting, ook wordt er melding gemaakt van inkrimping van capaciteit en is er weer een reorganisatie nodig. Er volgen ontslagen: honderd in 1974, zestig een paar maanden later. De berichten rijgen zich aaneen. De vakbonden gaan zich ermee bemoeien en vragen het rijk om steun. In september 1974 neemt OGEM het bedrijf over en investeert volgens berichten acht miljoen. Er zou een grote fabriekshal komen en voorlopig zijn er geen financiële zorgen. Er worden grote orders verwacht uit het Midden Oosten. Volgens Jaap Reker lag daar de oorsprong van de neergang van het bedrijf. 'Ze hebben zich verkeken op de situatie in het Midden Oosten. De concurrentie zat heus niet stil. Daar ligt volgens mij het begin van het einde.' Zes jaar na de overname lijkt OGEM alweer van het bedrijf af te willen. ENCI brengt een bod uit en verwerft 60 procent van de aandelen, 20 procent blijft in handen van OGEM, de rest blijft in particuliere handen. Het verlies over 1980 wordt berekend op vijftien miljoen gulden.

In juli 1982 volgt het bericht dat Schokbeton aan de rand van de afgrond staat. Er dreigt ontslag van 220 man. Op 10 augustus 1982 valt het doek. Een bezetting door het personeel mocht niet baten, het doek valt. Er volgt nog wel een overname, door Erica Beton uit Emmen, maar van de grandeur van het eens zo veelgeprezen en internationaal vermaarde bedrijf is dan niets meer over.

Op 15 juli 1989 gaat ook het laatste symbool van Kamper naoorlogse industriële glorie tegen de vlakte: de pijp, die Schokbeton in de eerste periode van zijn bestaan bouwde, stond de bouwplannen van Erica Beton voor een nieuwe productiehal in de weg.

'Tot de filosofie van Schokbeton behoorde ook de uitwisseling van gedachten met architecten, ingenieurs, aannemers en opdrachtgevers. En zo staan er overal in en buiten Europa monumenten van bouwkunst van Schokbeton. Men vindt in Kampen echter weinig terug, dat op een verbinding met de monumenten wijst. Zelfs geen schoorsteenpijp meer ...', verzucht Hans Wiersma in zijn rubriek op 17 augustus 1989.

Nou ja, een heel kleintje dan. Het basement van de gedenknaald voor Koningin Wilhelmina, die door het Kamper bedrijfsleven aan de stad werd

Gedenkzuil geplaatst in 1948 op de Nieuwe Markt ter gelegenheid van het 50-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina en de inhuldiging van Juliana. Een geschenk van het Kamper bedrijfsleven aan de Kamper bevolking. De betonnen kern is vervaardigd en geschonken door Schokbeton.
Foto: Collectie Frans Walkate Archief.

geschonken, is vervaardigd bij Schokbeton. Machinefabriek 'de IJssel' (het latere Van Driel en Van Dorsten) schonk het ijzeren armatuur waaraan de lampen zijn bevestigd. Het monument stond vroeger op de Nieuwe Markt en staat nu op het Bolwerk.

Noten

1. Een uitgebreide verhandeling van het technische procedé is te vinden in S.J. Meijn, 'Een na-oorlogse industrie te Kampen', *Kamper Almanak* (1954-1955)208-223. Ir. S.J. Meijn was bedrijfsingenieur bij NV Schokbeton.
2. S.J. Meijn, 'Schokbeton. Impressie van een Kamper bedrijf en zijn betekenis voor de regionale economie', *De Mars* 1 (1953) 9,204.
3. Opgenomen in: Hans Wiersma, *Hink-stap-sprong: door de petite histoire van Kampen en IJsselmuiden* (Kampen 1999) 85-87.
4. Gebaseerd op het artikel 'Ab Geelhoed: een leven in beton', *Een nieuwe Chronyke van het Schermerland* 22 (2005) uitgegeven door de oudheidkundige vereniging 'Het Schermer-eiland' en de Stichting Vrienden van het Museum 'In 't Houten Huis'.

Bronnen

Zonder nadere verwijzingen in de tekst is dankbaar gebruikt gemaakt van de volgende bronnen:

- *Kamper Nieuwsblad* 1946-1989.
- Bé Lamberts, *Boerderijen* (Zeist 2007).
- S.J. Meijn, 'Een na-oorlogse industrie te Kampen', *Kamper Almanak* (1954-1955) 208-223;
- S.J. Meijn, 'Schokbeton. Impressie van een Kamper bedrijf en zijn betekenis voor de regionale economie', *De Mars* 1 (1953) 204-207.
- Aalt Selles, 'Schokbeton: Na-oorlogse innovatie' in: *Nieuw Kamper Dagblad*, d.d. 1 december 1994.
- Aalt Selles, Schokbeton sloot de deuren in: *Nieuw Kamper Dagblad*, d.d. 15 december 1994; Ronald Stenvert, 'Bouwhistorie: gewapend beton deel 2: Stampen, spuiten & schokken Steenharde brokken', *Vitruvius* (2010) 16-22.
- *Schokbeton* (Zwijndrecht z.j.).